

دانشکده مدیریت
رساله دوره دکتری حسابداری

تدوین مدل تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی با رویکرد بومی

استاد محترم راهنما:
دکتر ساسان مهران‌ی

اساتید محترم مشاور:
دکتر محمد موسی‌خانی دکتر علی ثقفی

نگارش:
سحر سپاسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

در راستای اهمیت تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی در ارتقای اعتبار حرفه، این موضوع مطرح می‌گردد که چه عواملی باعث می‌شود تا ارزش‌های اخلاقی حسابداران را ارتقاء بخشید. هدف از انجام این تحقیق بررسی این موضوع است که چه عواملی را می‌توان در تصمیم‌گیری حسابداران رسمی کشور با اهمیت شمرد. به بیان دیگر، حسابداران رسمی در پایبندی به اخلاق حرفه‌ای چه عواملی را دخیل می‌دانند.

از میان صاحب‌نظران جامعه حسابداران رسمی کشور نمونه‌ای به تعداد ۵۶ نفر به شیوه نمونه‌گیری گلوله برفی، انتخاب گردید. برای گردآوری داده‌ها از روش مصاحبه با طرح سؤالاتی در زمینه عواملی که بر تصمیمات اخلاقی حسابداران تأثیر می‌گذارد، استفاده گردید. با استفاده از این عوامل، مدلی برای تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی طراحی گردید. بر اساس مدل، قوانین و مقررات، ویژگی‌های فردی حسابدار رسمی، ویژگی‌های کار حسابرسی، و ویژگی‌های سازمان حسابرسی کننده از جمله عواملی هستند که می‌تواند بر تصمیمات اخلاقی حرفه‌ای حسابداران رسمی کشور تأثیر بگذارند.

جهت ارزیابی مدل، پرسشنامه‌ای طراحی و میان نمونه‌ای به تعداد ۲۷۸ نفر توزیع گردید. از این تعداد ۱۵۱ پرسشنامه عودت داده شد. یافته‌های بدست آمده از پرسشنامه نشان داد که بجز ویژگی‌های فردی حسابدار رسمی که تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی ندارد، بقیه عوامل بدست آمده بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی مؤثرند.

از اهم دلایل رد شدن فرضیه ویژگی‌های فردی حسابدار رسمی می‌توان به کم‌رنگ شدن اخلاقیات اشاره نمود. کم‌رنگ شدن اخلاق حرفه‌ای منجر به بروز تصمیم‌گیری‌های غیراخلاقی می‌شود و چه بسا حسابرسانی برای منافع خود و کسب حق‌الزحمه بیشتر یا به هدف حفظ مشتری، در برابر درخواست‌های نابجای مشتریان حاضر می‌شوند، شهرت و اخلاقیات خود را زیر پا گذاشته و به اتخاذ تصمیمات غیراخلاقی تن در دهند.

کلید واژه‌ها: حسابداران رسمی، تصمیم‌گیری اخلاقی، اخلاق حرفه‌ای، مدل

فهرست مطالب

پیشگفتار	۸
فصل اول- کلیات تحقیق	۹
۱-۱- مقدمه	۱۰
۱-۲- تشریح موضوع و بیان مسأله	۱۱
۱-۳- ضرورت انجام تحقیق	۱۲
۱-۴- اهداف انجام تحقیق	۱۳
۱-۵- سؤالات تحقیق	۱۵
۱-۶- قلمرو تحقیق	۱۵
۱-۷- روش تحقیق	۱۶
۱-۸- محدودیت تحقیق	۱۹
۱-۹- تعریف واژه‌ها و اصطلاحات تخصصی تحقیق	۱۹
فصل دوم- ادبیات تحقیق	۲۱
مقدمه	۲۲
گفتار اول- مروری بر مدل‌های مختلف تصمیم‌گیری اخلاقی	۲۲
۱-۱-۲- تعریف اخلاق	۲۲
۲-۱-۲- انواع اخلاق	۲۴
۳-۱-۲- اخلاق در اسلام	۲۶

۲۸	۴-۱-۲- اخلاق در علم روانشناسی
۲۹	۵-۱-۲- تصمیمات اخلاقی
۳۰	۶-۱-۲- فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی
۳۴	۷-۱-۲- ادراک اخلاقی
۳۵	۸-۱-۲- قضاوت اخلاقی
۳۷	۹-۱-۲- تمایل اخلاقی
۳۹	۱۰-۱-۲- نظریه‌ها و مدل‌های اخلاقی
۵۷	۱۱-۱-۲- مبانی نظری تحقیق
۶۰	گفتار دوم- سوابق تدوین آئین رفتار حرفه‌ای
۶۰	۱-۲-۲- نگاهی به سوابق تدوین آئین رفتار حرفه‌ای حسابداران در جهان
۶۲	۲-۲-۲- سوابق تدوین آئین رفتار حرفه‌ای حسابداران در ایران
۶۴	۳-۲-۲- نهادهای تأثیرگذار بر ارتقای سطح اخلاق حرفه‌ای در حسابداری
۶۸	گفتار سوم- پیشینه تحقیق
۶۸	۱-۳-۲- مروری بر تحقیقات اخلاقی انجام شده در حسابداری
۹۶	۲-۳-۲- مروری بر تحقیقات اخلاقی انجام شده در ایران
۱۰۰	فصل سوم- روش تحقیق
۱۰۱	۱-۳- مقدمه
۱۰۱	۲-۳- نوع و ماهیت تحقیق
۱۰۳	۳-۳- روش‌های جمع‌آوری اطلاعات
۱۰۴	۴-۳- مصاحبه
۱۰۸	۱-۴-۳- جامعه و نمونه آماری

۱۱۰	۳-۴-۲- روایی و پایایی ابزار تحقیق
۱۱۳	۳-۴-۳- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۲۰	۳-۵- پرسشنامه
۱۲۱	۳-۵-۱- جامعه و نمونه آماری
۱۲۳	۳-۵-۲- روایی و پایایی ابزار تحقیق
۱۲۴	۳-۵-۳- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۲۵	فصل چهارم- تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۲۵	مقدمه
۱۲۷	گفتار اول- یافته‌های حاصل از مصاحبه
۱۲۷	۴-۱-۱- یافته‌های تحقیق
۱۴۵	۴-۱-۲- فرضیه‌ها و مدل پژوهش
۱۴۸	۴-۱-۳- متغیرها و شاخص‌های سنجش آنها در مدل پیشنهادی
۱۵۳	گفتار دوم- یافته‌های حاصل از پرسشنامه بر اساس نرم افزار لیزرل
۱۵۳	۴-۱-۲-۱- اعتبارسنجی مدل تحقیق با مدل معادلات ساختاری به روش لیزرل
۱۵۴	۴-۲-۲- مدل اندازه‌گیری
۱۷۴	۴-۲-۳- مدل ساختاری (مدل تحلیل مسیر)
۱۸۳	۴-۲-۴- نتایج تحقیق
۱۸۶	۴-۲-۵- بررسی مدل پس از حذف مسیر بی‌معنی (فرضیه رد شده)
۱۹۱	گفتار سوم- بررسی نتایج
۱۹۷	فصل پنجم- نتیجه‌گیری

۱۹۸	۵-۱- مقدمه
۱۹۹	۵-۲- خلاصه تحقیق
۲۰۲	۵-۳- تشریح و ارزیابی نتایج تحقیق
۲۰۳	۵-۳-۱- نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق
۲۰۶	۵-۳-۲- تفسیر یافته‌های تحقیق
۲۰۹	۵-۴- مدل تحقیق
۲۱۱	۵-۵- مقایسه نتایج با یافته‌های سایر تحقیقات
۲۱۱	۵-۶- محدودیت‌های تحقیق
۲۱۲	۵-۷- دانش‌افزایی تحقیق
۲۱۲	۵-۸- پیشنهادها
۲۱۲	۵-۸-۱- پیشنهادهای کاربردی
۲۱۳	۵-۸-۲- پیشنهادها برای تحقیقات آتی
۲۱۴	واژه‌نامه
۲۱۶	فهرست منابع و مآخذ
۲۲۷	پیوست

پیشگفتار

امروزه با پیچیده‌تر شدن بازار سرمایه، نیاز بیشتری به اخذ تصمیمات اخلاقی توسط حسابداران رسمی وجود دارد. از سوی دیگر حسابداران رسمی بیشتر از سابق زیر بار مسئولیت سهامداران، اعتباردهندگان، کارفرمایان، حرفه و در مقیاس وسیع جامعه قرار دارند. این مسئولیت، زندگی افراد زیادی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. رسوایی‌های اخلاقی اخیر برخی شرکت‌های بزرگ جهان نظیر تایکو، ورلدکام و انرون، انتظارات موجود از حسابداران رسمی را برای رعایت دقیق و همه جانبه رهنمودهای اخلاقی افزایش داده است. از این رو موضوعات مربوط به تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و گزارشگری مالی اخلاقی به شدت مورد توجه قرار گرفته است. در راستای اهمیت تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی در ارتقای اعتبار حرفه، این موضوع مطرح می‌گردد که چه عواملی باعث تصمیم‌گیری‌های اخلاقی آنان می‌گردد.

از دیر باز این سؤال مطرح بوده است که چه عواملی بر تصمیمات اخلاقی حسابداران رسمی تأثیر می‌گذارد. تحقیقات زیادی در خصوص رعایت اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌ها، بررسی همپیشگان و آیین رفتار حرفه‌ای انجام شده است. این در حالی است که اخذ تصمیم‌گیری‌های اخلاقی توسط حسابداران رسمی در بلندمدت به علت ایجاد اعتماد متقابل باعث افزایش جذب مشتری و در نتیجه افزایش سودآوری برای مؤسسات حسابداری و حسابرسی می‌گردد.

هدف اصلی این تحقیق ارائه مدلی برای تبیین تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی است تا بدین وسیله بتوان عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی را شناسایی نمود. آشنایی با عوامل مدل تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی، می‌تواند بستر لازم برای بروز رفتارهای اخلاقی را فراهم نماید.

فصل ۱

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

رسوایی‌های اخلاقی اخیر برخی شرکت‌های بزرگ جهان نظیر تایکو، ورلدکام و انرون، انتظارات موجود از حسابداران رسمی را برای رعایت دقیق و همه جانبه رهنمودهای اخلاقی افزایش داده است (درج^۱ ۲۰۱۰). از این رو موضوعات مربوط به تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و گزارشگری مالی اخلاقی به شدت مورد توجه قرار گرفته است (پیتل و شافر^۲ ۲۰۰۹). در راستای اهمیت تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی در ارتقای اعتبار حرفه، این موضوع مطرح می‌گردد که چه عواملی باعث تصمیم‌گیری‌های اخلاقی آنان می‌گردد (دیکرسون^۳ ۲۰۰۹). یکی از اهداف تشکیل هر حرفه، خدمت به جامعه است و حرفه حسابداری نیز از این قاعده مستثناء نمی‌باشد؛ وجود استانداردهای اخلاقی در این حرفه (آیین رفتار حرفه‌ای) برای اطمینان از دستیابی به این هدف می‌باشد. امروزه انتظارات جامعه از حرفه حسابداری و حسابرسی افزایش یافته است. افزایش این انتظارات، حسابداران رسمی را ملزم می‌نماید که خدمات حرفه‌ای خود را فرای استانداردهای اخلاقی موجود (آیین رفتار حرفه‌ای) ارائه دهند (روی^۴ ۲۰۰۹). این تحقیق به دنبال آن است که علاوه بر آیین رفتار حرفه‌ای، سایر عوامل اثرگذار بر فرآیند تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی را شناسایی نموده و در قالب مدل ارائه دهد.

^۱ (Dredge, 2010)
^۲ (Patel & Schaefer, 2009)
^۳ (Dickerson, 2009)
^۴ (Roy, 2009)

۲-۱- تشریح موضوع و بیان مسأله اصلی تحقیق

تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی می‌تواند قشر وسیعی اعم از سرمایه‌گذاران، سهامداران، دولت و جامعه را تحت تأثیر قرار دهد. از حسابداران رسمی انتظار می‌رود به عنوان امین سازمان‌ها تصمیمات اخلاقی اتخاذ نمایند؛ اتخاذ تصمیمات اخلاقی توسط حسابداران رسمی می‌تواند هم باعث ارتقای اعتبار فردی و هم اعتبار حرفه گردد (مینت و همکاران^۱ ۲۰۰۹). تصمیم‌گیری اخلاقی فرآیندی که طی آن افراد از مبنای اخلاقی خود جهت تعیین درست یا غلط بودن یک مسأله اخلاقی استفاده می‌کنند. اخذ تصمیمات اخلاقی برای تمامی مشاغل مهم است ولی در حرفه حسابداری و حسابرسی چون تصمیمات اخلاقی قشر وسیعی از جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، از اهمیت بیشتری برخوردار است (ریچاردستون^۲ ۲۰۰۸).

از دیر باز این سؤال مطرح بوده است که چه عواملی بر تصمیمات اخلاقی حسابداران رسمی تأثیر می‌گذارد. تحقیقات زیادی در خصوص رعایت اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌ها، بررسی همپیشگان و آیین رفتار حرفه‌ای انجام شده است (لینثیوم و همکاران^۳ ۲۰۰۹). این در حالی است که اخذ تصمیم‌گیری‌های اخلاقی توسط حسابداران رسمی در بلندمدت به علت ایجاد اعتماد متقابل باعث افزایش جذب مشتری و در نتیجه افزایش سودآوری برای مؤسسات حسابداری و حسابرسی می‌گردد (روی ۲۰۰۹).

اثرات بحران‌های مالی دنیا، ایران را نیز دستخوش تحولات خود قرار داده است. بروز بحران‌های مالی بیش از همه، حرفه حسابداری را در معرض اتهام قرار داده و اعتماد به خود انتظامی حرفه حسابداری را کاهش می‌دهد. بروز بحران لزوم شناسایی زیر ساخت‌های لازم برای اجرای اخلاقی حسابداری و توجه ویژه به بحران اعتماد در بورس ایران را آشکار ساخته است (رحمانی ۱۳۸۷). حسابداری و حسابرسی در کارآیی و شفافیت بورس و اوراق بهادار و در نتیجه جلوگیری از بروز بحران‌های مالی مشابه دنیا در بورس ایران نقش مهمی دارند (مکرمی ۱۳۸۷). با توجه به افزایش روز افزون ارزش معامله‌های بازار بورس و اوراق بهادار تهران و نیاز به صورت‌های

^۱ (Minett, Yaman, & Denizci, 2009)^۲ (Richardson, 2008)^۳ (Linthicum, Reitenga, & Sanchez, 2009)

مالی شفاف برای شرکت‌های فعال در بورس، توسعه فعالیت‌های حسابداری و حسابرسی در بازار ایران الزامی است (عبدتبریزی ۱۳۸۸). بالطبع، فعالیت‌های حسابداران رسمی زمانی می‌تواند در کارایی و شفافیت بورس و اوراق بهادار و جلوگیری از بروز بحران‌های مالی مشابه در بورس ایران مؤثر باشد که بر اساس تصمیم‌گیری‌های اخلاقی باشد.

درک واکنش حسابداران رسمی در روبرو شدن با مسایل اخلاقی در سازمان بسیار سخت می‌باشد. عوامل مختلفی بر نحوه تصمیم‌گیری حسابداران رسمی تأثیر می‌گذارد: آیین رفتار حرفه‌ای، باورهای مذهبی، جامعه و حرفه. این عوامل سیستم تأثیرگذار بر فرآیند تصمیم‌گیری حسابداران رسمی را تشکیل می‌دهد (کیم و همکاران^۱ ۲۰۰۹). علاوه بر شناسایی عوامل مؤثر بر فرآیند تصمیم‌گیری حسابداران، اینکه کدامیک از این عوامل، نقش مهمتری دارند نیز درک ما را از الگوی تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی افزایش می‌دهد. این تحقیق به دنبال آن است که مدلی برای تعیین عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی ارائه دهد. در این تحقیق، ابتدا عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی شناسایی می‌گردد؛ سپس مدلی جهت تبیین این عوامل مؤثر ارائه خواهد شد.

۳-۱- ضرورت انجام تحقیق

امروزه با پیچیده‌تر شدن بازار سرمایه، نیاز بیشتری به اخذ تصمیمات اخلاقی توسط حسابداران رسمی وجود دارد (دلپورتاس^۲ ۲۰۰۶). از سوی دیگر حسابداران رسمی بیشتر از سابق زیر بار مسئولیت سهامداران، اعتباردهندگان، کارفرمایان، حرفه و در مقیاس وسیع جامعه قرار دارند. این مسئولیت، زندگی افراد زیادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (لیانارچی و میلن^۳ ۲۰۰۵). همچنین در برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی

^۱ (Kim, Murrmann, & Lee, 2009)
^۲ (Dellaportas, Leung, & Cooper, 2007)
^۳ (Liyanarachchi & Milene, 2005)

ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰) به بحث اخلاق حرفه‌ای اشاره شده است. ماده ۱۵ از فصل ۲ این برنامه به بحث ارزش‌های اسلامی و اخلاق حرفه‌ای با هدف ارتقاء کیفی در حوزه دانش و تربیت اسلامی می‌پردازد. علاوه بر این، در متن سند نهایی چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، جامعه ایرانی باید جامعه‌ای توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی باشد.

تداوم اعتبار حرفه حسابداری و حسابرسی شدیداً به جلب اعتماد ذینفعان و استفاده‌کنندگان از خدمات این حرفه وابسته است. مشکلات آشکاری که در دنیا رخ داده است نظیر نقض مسایل اخلاقی توسط مؤسسه حسابرسی شرکت آرتوراندرسون در حسابرسی شرکت انرون، وجود مدل‌های تصمیم‌گیری اخلاقی متعدد در دنیا، و نیز تأکید برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی و سند چشم انداز بیست ساله بر ارزش‌های اخلاقی و اسلامی، می‌طلبد که تحقیقی در خصوص تعیین عوامل مؤثر بر تصمیمات اخلاقی حسابداران رسمی و تدوین مدلی برای تصمیم‌گیری اخلاقی آنان در ایران انجام شود. محققان زیادی به بررسی عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی پرداخته‌اند. این تحقیق به دنبال آن است که علاوه بر استفاده از عوامل موجود در تحقیقات پیشین، خود عوامل جدیدی را معرفی نموده و روابط تأثیرگذار را در قالب یک مدل تصمیم‌گیری اخلاقی برای حسابداران رسمی ایران ارائه دهد.

مدلی که در نهایت در این تحقیق ارائه خواهد شد، یک مدل تبیینی است و به عنوان ابزاری برای کمک به درک عوامل تأثیرگذار بر حسابداران رسمی در زمان تصمیم‌گیری‌های اخلاقی به کار می‌رود.

۴-۱- اهداف انجام تحقیق

هدف اصلی این تحقیق ارائه مدلی برای تبیین تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی است تا بدین وسیله بتوان عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی را شناسایی نمود. آشنایی با عوامل مدل

تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی، می‌تواند بستر لازم برای بروز رفتارهای اخلاقی را فراهم نماید. با استفاده از مدل این تحقیق، می‌توان عوامل تأثیرگذار بر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی را شناسایی نموده و مدل را در فراخور متغیرهای جمعیت‌شناختی (سن، جنسیت و تحصیلات) هر سازمان به کار برد.

تاکنون مدل تصمیم‌گیری اخلاقی در ایران وجود نداشته است و تحقیق حاضر به دنبال این است که مدلی برای تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران رسمی در ایران طراحی نماید. با مبنا قرار دادن این رویکرد، با استفاده از سابقه تحقیقات قبلی و اخذ نظرات صاحب‌نظران حسابدار رسمی، به بررسی عوامل تأثیرگذار بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی پرداخته و در انتها مدلی برای تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی ایران ارائه خواهد شد.

بر این اساس اهداف تحقیق به شرح زیر خواهد بود:

هدف (۱) شناسایی عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی

هدف (۲) اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی

هدف کلی) ارائه مدل تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی

این تحقیق در سه گام انجام می‌شود:

(۱) در گام اول، عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی با استفاده از اخذ نظرات صاحب‌نظران و با استفاده از تحلیل محتوا شناسایی می‌گردد.

(۲) سپس با استفاده از عوامل شناسایی شده مدلی برای تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی ارائه می‌گردد.

(۳) مدل تحقیق با استفاده از پرسشنامه مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۵-۱- سوالات تحقیق

جهت ارائه مدلی برای تبیین عوامل اثرگذار بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی، برخی از عوامل مؤثر موجود در تحقیقات گذشته مانند رعایت آیین رفتار حرفه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. سایر عوامل نیز با استفاده از اخذ نظرات صاحب‌نظران حسابدار رسمی اضافه می‌گردد. سپس بر اساس کلیه عوامل مؤثر شناسایی شده، فرضیات تحقیق طراحی و مورد آزمون قرار خواهد گرفت. فرضیات تحقیق در قالب یک مدل فرضی ارائه خواهد شد و سپس مورد آزمون قرار خواهد گرفت.

- ۱) عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی چیست؟
- ۲) اولویت‌بندی عوامل شناسایی شده بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی به چه صورت است؟
- ۳) چه مدلی می‌توان برای تبیین عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران رسمی ارائه نمود؟

۶-۱- قلمرو تحقیق

قلمرو زمانی تحقیق - قلمرو زمانی این پژوهش، اسفند ماه سال ۱۳۸۸ تا خرداد ماه سال ۱۳۹۰ می‌باشد.

قلمرو مکانی تحقیق - قلمرو مکانی این پژوهش، کل کشور می‌باشد.